

**ІСТОРИЧНА ШКОЛА
ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ЗАДОРОЖНОГО**

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 1

ББК 63.3 (4 УКР)

I-90

УДК 9 (477)

Пропоноване видання приурочене 60-літтю завідувача кафедрою історії України Ужгородського державного університету, доктора історичних наук, професора Володимира Євгеновича Задорожного (нар. 27 квітня 1939 р.).

Автори цього збірника – вихованці славного ювіляра, котрі торують свої стежини в царині історичної науки.

Оприлюднені статті стануть корисними всім, хто проявляє підвищений інтерес до минулого України і сусідніх країн.

Упорядник:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України УЖДУ

Роман Офіцинський

Передмова академіка НАН України ***Валерія Смолія***

Рецензенти: доктор історичних наук, професор

Володимир Грабовецький

(Івано-Франківськ);

доктор історичних наук, професор

Василь Ботушанський (Чернівці)

ISBN 966-7242-76-3

© Роман Офіцинський,
упорядкування, 1999

належне відображення. Звичайно ж, не всі описані публікації відповідали навіть у той час високим науковим вимогам. Однак, виходячи із навчально-виховної спрямованості вказаних журналів, таке завдання, напевно, і не ставилось. З усією очевидністю як видавці, так і дописувачі прагнули передусім розбудити у широкого загалу читачів зацікавлене ставлення до історичної спадщини рідної землі. І, на наш погляд, цієї мети було досягнуто.

*Василь ОФІЦІНСЬКИЙ, здобувач
кафедри історії України УжДУ*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА СИТУАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСІВ “РІДНА ЗЕМЛЯ”, “СТАНІСЛАВІВСЬКЕ СЛОВО”, “ГОЛОС ПІДКАРПАТТЯ”, “ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ГОЛОС” І “ЧОРТКІВСЬКА ДУМКА” (1942–1944)

Історія українського народу в роки другої світової війни – це, в першу чергу, історія окупації та встановлення окупаційних режимів. Тому розглядати її слід, очевидно, через призму становища українського населення на окупованих ворогом територіях, особливостей його відносин з окупаційною владою. Причому перебіг воєнних подій на території України, участь українців у бойових діях на боці більшовицького Радянського Союзу та нацистської Німеччини висвітлено досить повно та обширно як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії¹. Од-

¹ Історія Української РСР: В десяти томах. – Том 8. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945) / Отв. ред. В. Клоков. – Киев, 1984. – 639 с.; Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945. – К., 1980; Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні. – Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993; Boshyk Y. (Ed). Ukraine during World War II (History and its aftermath): A symposium. – Edmonton, 1986. – 291 p.

нак ширше й найрізноманітніше коло джерел сприятиме творенню цілісної картини історичних реалій періоду другої світової війни в Україні.

Не останнє місце в палітрі джерел, якими послуговується історик у своїх студіях, належить пресі. Періодика є джерелом унікальним, оскільки містить не лише інформацію, але й живий безпосередній відгук учасників та сучасників історичних подій. Українська періодична преса 1939–1945 років по своїй формі та змісту – багатопланова і різноманітна. У даній публікації зроблено спробу на основі аналізу ряду періодичних видань, а саме часописів “Рідна земля”, “Станіславівське слово”, “Голос Підкарпаття”, “Тернопільський голос”, “Чортківська думка” прослідкувати особливості політичного розвитку, взаємовідносин між українським населенням, українською владою, організаціями та установами і нацистським окупаційним режимом, діяльність політичних сил у Східній Галичині в складі Генерального Губернаторства.

Через 22 місяці після початку другої світової війни, з початком німецько-радянського збройного протистояння, на зміну більшовицькому окупаційному режиму в Східній Галичині було встановлено не менш жорстокий нацистський. Уряд нацистської Німеччини, її фюрер Адольф Гітлер розглядали Україну як життєвий простір для арійської раси. Вже у день нападу на СРСР Бюро райху для влаштування простору, як зазначив відомий український історик Володимир Косик¹, завершило розгляд плану відносно подальшої долі Генерального Губернаторства. 17 липня 1941 р. розпорядженням Гітлера до його складу ввійшла Галичина. Українська територія була поділена між Генеральним Губернаторством, Райхскомісаріатом України, Румунією та Угорщиною. Східні прифронтові райони підлягали військовій адміністрації.

Вже в перші дні окупації відродилось вільне українське друковане слово, наскільки це було можливо в тих умовах. Побачили світ десятки українських періодичних видань, зокрема,

¹ Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні. – С. 126, 175.

на Придніпрянській Україні виходила ціла низка місцевих часописів: у Києві “Українське слово”, “Останні вісті” та “Літаври” (мистецько-літературний тижневик), у Чернігові – “Українське Полісся”, в Умані – “Уманський голос”, у Полтаві – “Полтавська сторона”, у Кременчуці – “Дніпрова хвиля”, у Лубнах – “Рідне слово”, у Ромнах – “Роменські вісті”, у Проскуріві – “Український голос”, в Єлисаветі – “Український голос”, у Маріуполі – “Маріупольська газета”, у Кривому Розі – “Дзвін”, у Вінниці – “Вінницькі вісті”, у Кам’янець Подільському – “Подільнин”, у Голтві – “Українські вісті”, у Житомирі – “Голос Волині”, у Бердичеві – “Нова доба”, у Рівному – “Волинь”, у Луцьку – “Український голос”, у Кременці – “Крем’янецькі вісті”, у Костополи – “Самостійність” та “Костопільські вісті”, у Сарнах – “Голос Сарн”, у Богуславі – “Звільнена Україна”, у Василькові – “Українська думка”, в Острі – “Новий шлях Остерщини”, у Херсоні – “Голос Дніпра”, у Миколаєві – “Українська думка”, у Білій Церкві – “Дзвін”, у Таращі – “Відродження”, у Новоукраїнці – “Українець”, у Харкові – “Нова Україна”. Всього 34 видання. Як відзначав часопис “Воля Покуття” (вісник Коломийської округи)¹, українська преса на звільнених від більшовиків землях Придніпрянської України сприяла розгортанню громадсько-політичних ініціатив та привнесення в них національних форм, про що і свідчить ця цифра.

Найбільша кількість часописів виходила саме в Галичині, оскільки в порівнянні з іншими українськими землями окупаційний режим тут був менш суворий. Під контролем німецької адміністрації виходили “Українські щоденні вісті”, орган управи міста Львова, на зміну якому прийшов щоденний часопис “Львівські вісті”, орган Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина. Він видавався під німецьким контролем поряд з щоденником “Лембергер цайтунг” та його передруком польською мовою “Газета Львовська”². Крім періодичних видань, про які йтиме мова далі, в округах і повітах

¹ Воля Покуття. – 1942. – 7 січня.

² Львівські вісті. – 1941. – 14 серпня.

дистрикту виходили українські часописи: тижневик “Самбірське слово” – орган Самбірської округи; “Вільне слово” – на різних етапах своєї історії орган Української національної ради Дрогобиччини, орган Українського комітету в Дрогобичі, орган Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина; його наступник часопис для Підкарпаття “Дрогобицьке слово”, як орган того ж Українського видавництва часописів і журналів; тижневик “Турчанські вісті” – орган українського повітового комітету; “Стрийські вісті” – орган української і районної управи Стрийщини; тижневик “Українські вісті”, пізніше “Сокальське слово”, як орган українського повітового комітету; “Золочівське слово” – орган окружного відділового комітету; “Воля Покуття” – вісник Коломийської округи, “Жовківські вісті” – орган Організації українських націоналістів, пізніше Українського видавництва часописів і журналів; “Тризуб” – орган окружного управління Чортківської округи і управи м. Чорткова; “Зборівські вісті” – орган Українського видавництва. Всього близько двадцяти видань.

Одночасно із зазначеними часописами з’являлися щомісячні видання журнального типу: літературні “Наші дні”, молодіжна “Дорога”, дитячі “Малі друзі”, “Студентський прапор”, а також фахові – “Сільський господар”, “Український пасічник”, “Українська школа”¹. Крім цих легальних видань, у підпіллі друкувалися періодика ОУН – “Ідея і чин”, “Самостійна Україна”, “За Українську Державу”, “Вісті інформаційної служби”, “Бюлетень ЗУЗ”, “Самостійник”, “Вільна Україна”, “Юнак”, “Молода Україна”, “Вісті”, “Інформатор”.

Часописам “Рідна земля”, “Станіславівське слово”, “Тернопільський голос”, “Чортківська думка”, “Голос Підкарпаття” серед тогочасної української преси належить особливе місце. З’явилися вони в умовах посилення наступу нацистської адміністрації на українські видання. З утворенням підконтрольного владі “Українського видавництва часописів і журналів для

¹ Тарнавський О. Літературний Львів, 1939–1944 / Передм. М. Ільницького. – Львів: Просвіта, 1995. – С. 86.

дистрикту Галичина” вся крайова преса перейшла під опіку уряду Генерального Губернаторства¹. Як зазначив активний учасник тих подій відомий письменник Остап Тарнавський, цей захід мав на меті “зліквідувати всю Українську незалежну пресу й передати всю видавничу справу Німецькому “Видавництву часописів і журналів у Генеральному Губернаторстві”². Це був час, коли перестала виходити більшість українських окружних і повітових часописів через брак коштів і паперу, розподіл якого повністю перебував у руках окупаційної адміністрації.

Посилилась цензура. Навіть публікація матеріалів, приурочених 30-й річниці смерті Михайла Коцюбинського чи повідомлення про похорони глави уряду ЗУНР Костя Левицького на першій сторінці часопису “Львівські вісті”, викликали спротив шефа преси дистрикту Георга Лемана. І лише втручання віце-губернатора Галичини Людвіка Льозанера сприяло позитивному розв’язанню цієї суперечки між Леманом та головним редактором Осипом Боднарівичем. Своє ставлення до української преси та її призначення головний цензор Галичини Г. Леман висловив у запитанні, поставленому головному редакторові цілого ряду видань, у тому числі й “Рідної землі”, “Станіславівського слова”, “Тернопільського голосу”, “Чортківської думки”, “Голосу Підкарпаття” О. Боднарівичу: “Для кого ви друкуєте газету?” І сам дав відповідь: “Для мешканців Львова, всяких сторожів, домашніх господиень, працівників на фабриці, урядовців. Що їх обходить Михайло Коцюбинський, вони й не знають і не зацікавлені знати, хто він такий. Вони хочуть дістати вісті, повідомлення уряду, інформації про харчові картки й інші побутові речі. І для того ми видаємо газету. Я вам дозволю надрукувати цю статтю з уваги на молодого автора, але другим разом таких матеріалів мені не приносять”³. Таким коротко виглядав загальний історичний фон появи на теренах Східної Галичини українських часописів.

¹ Львівські вісті. – 1942. – 9–10 серпня.

² Тарнавський О. Вказ. праця. – С. 85.

³ Тарнавський О. Вказ. праця. – С. 95–96.

З початком німецько-радянської війни на територіях, звільнених від більшовицької окупаційної влади, де були запаси паперу та друкарні, одразу почали виходити українські часописи¹. Окупаційна влада їх терпіла, оскільки в них не було жодного антинімецького висловлювання. Поширення діяльності “Видавництва часописів і журналів у Генеральному Губернаторстві” на Східну Галичину призвело до ліквідації окружної та повітової преси². У 1942 р. всі ці видання припинили своє існування.

Часопис “Рідна земля”, орган “Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина”, побачив світ саме в умовах посилення цензурою тиску на українську пресу, в умовах, коли вона переживала фатальний брак коштів та паперу. Перше число цього популярного тижневика, призначеного, в першу чергу, для українських хліборобів, з’явилося 12 жовтня 1941 р. Поява нового часопису знайшла широкий резонанс³. Визначаючи мету і завдання газети, редакційний колектив відзначив, що навіть 22-річне жорстоке панування більшовицької влади в Україні не змогло вирвати прив’язаності до землі українського хлібороба. І це є доказом сили і живучості народу, якого не в змозі зупинити жодне насильство. “Для нового усвідомлення цієї сили і спрямування її в природні рейки та для того, щоб зв’язати стародавню українську традицію з поступом і культурою Західної Європи, необхідне друковане слово, яке своєчасно подавало б до відома широким колам нашого громадянства все те, що йому необхідне для наших селян-хліборобів, щоб вони могли піднести свій рівень загальної та фахової хліборобської освіти й надробити те, що було цілими століттями неможливо здійснити із-за політичної і суспільно-економічної неволі під ворожими займанцями”⁴.

¹ Турчанські вісті. – 20 липня. – 1941; Золочівське слово. – 1941. – 28 грудня.

² Стрийські вісті. – 1941. – 4 грудня; Тризуб. – 1942. – 27 лютого; Турчанські вісті. – 1942. – 6 січня.

³ Львівські вісті. – 1941. – 5 жовтня.

⁴ Рідна земля. – 1941. 12 жовтня.

Часопис ставив завданням розглядати найрізноманітніші, найважливіші та найнеобхідніші справи, які безпосередньо чи опосередковано стосувалися рідного краю. Тому на сторінках тижневика допитливий читач знаходив дописи про українське життя Галичини; цікаві повідомлення з воєнних фронтів; статті про міжнародне політичне становище; відомості з життя Придніпрянської України; розповіді про життя Німеччини та інших країн; практичні та правові поради для хліборобів; нариси з української історії та літературознавства; урядові розпорядження; новинки; куток сміху і розваг; приватні оголошення.

Згодом "Рідна земля", щоб "ще краще служити рідній справі та бути сильніше зв'язаним з своїми читачами", розширилася¹. Як продовження та доповнення до "Рідної землі", у липні-серпні 1942 р. почали виходити зв'язані зі своїми округами тижневики "Тернопільський голос" для Тернопільщини і Золочівщини, "Станіславівське слово" для Станіславівщини, Калущини і Коломийщини, "Чортківська думка" для Чортківщини і Бережанщини, "Голос Підкарпаття" для Дрогобиччини, Самбірщини і Стрийщини². На їх сторінках, окрім тижневого огляду воєнно-політичних подій та статей про загальноукраїнські справи, знаходимо різножанрові матеріали про громадське, культурно-освітнє та соціально-господарське життя відповідних округів Східної Галичини.

"Станіславівське слово", "Тернопільський голос", "Чортківська думка", "Голос Підкарпаття", разом із своїм порядковим номером подавали і число "Рідної землі". З наближенням лінії німецько-радянського фронту всі зазначені часописи протягом весни-літа 1944 р. припинили своє існування. Редагував їх Осип Боднарівич, відомий галицький журналіст, уродженець села Золотники на Підгаєччині, випускник Бережанської гімназії та Львівського університету, вояк Української Галицької Армії, у часи польської окупації редактор щоденної газети "Новий час",

¹ Станіславівське слово. – 1942. – 11 жовтня.

² Станіславівське слово. – 1942. – 2 серпня; Тернопільський голос. – 1942. – 26 липня; Чортківська думка. – 1942. – 23 серпня; Голос Підкарпаття. – 1942. – 30 серпня.

тижневика "Новий час", літературно-мистецького журналу "Назустріч", щоденника "Діло", співробітник інших українських часописів, а в роки війни також і редактор "Українських щоденних вістей" та "Львівських вістей". Після його смерті від недуги серця з 2 липня 1944 р. редакційний колектив "Рідної землі" та її окружних доповнень очолив М. Семчишин¹.

Незважаючи на те, що переважна кількість повідомлень, статей, заміток стосувалася подій на фронтах, міжнародного політичного становища, подій у Німеччині та інших державах, життя Придніпрянської України, порад хліборобам, "Рідна земля", "Станіславівське слово", "Голос Підкарпаття", "Тернопільський голос", "Чортківська думка" містять обширну інформацію про політичну ситуацію в краї у роки окупації, політику німецької адміністрації, органи влади у Східній Галичині, правові відносини та судівництво; східногалицькі проблеми в урядах Німеччини, Генеральної Губернії, дистрикту Галичина; адміністративно-територіальний устрій; чисельність та структуру населення, діяльність Українського Центрального та Краєвого Комітетів; формування Стрілецької дивізії СС "Галичина", культурне життя Східної Галичини.

Суперечливим і складним був український національний розвиток у складі Генеральної Губернії. І ще більш суперечливими і складними були відносини між українцями, українським національним рухом та німецьким окупаційним режимом. З цього приводу активний учасник тих подій Кость Паньківський писав: "Великонімецьчина приділила українські землі до свого життєвого простору "Lebensraum", прирікаючи українство в недалекому майбутньому до загибелі. Сьогодні з німецьких документів бачимо, які були німецькі плани на "одно тисячоліття". Тоді ми тільки із здивуванням дивились на те, що творять німці, не розуміючи їх поведінки. Але все ж таки, якби хтось був нам сказав тоді, що генерал-губернатор Ганс Франк, людина з правничою освітою, визначний і надійний адвокат у Мюнхені, запише у своєму щоденнику сентенцію: "Раз ми закінчимо

¹ Львівські вісті. – 1944. – 28 червня; Рідна земля. – 1944. – 2 липня.

переможно війну, то тоді, наскільки я в тому зацікавлений, вони можуть зробити з поляків і українців січене м'ясо. Ми зможемо робити, що нам подобається...”, ми не повірили б тому, нам здавалося б, що це злісна, ворожа німцям пропаганда”¹.

Аналізуючи становище Східної Галичини в складі Генеральної Губернії слід мати на увазі, що німецький окупаційний режим в роки другої світової війни мав певні особливості в залежності від віддаленості фронту, расових і географічних моментів. На сторінках часопису “Рідна земля” знаходимо виділення таких чотирьох типів німецької окупаційної адміністрації²: 1. Військового права (вся цивільна і військова влада зосереджувалась у руках військового командування до часу перебрання повноважень цивільною адміністрацією); 2. Протекторат, як автономна одиниця в складі Німеччини (внутрішня і зовнішня політика визначалась центральною німецькою владою, всі внутрішні справи вирішував президент, прем'єр-міністр і міністри, підпорядковані райхпротектору, який безпосередньо зв'язаний з фюрером); 3. Райхскомісаріат на чолі з райхскомісаром, який наділявся всією повнотою державної влади і підпорядковувався фюреру (райхскомісаром України був Еріх Кох, що підлягав також міністру Східних територій А. Розенбергу); 4. Генеральна Губернія (була запроваджена на територіях польської держави; на чолі стояв Генеральний Губернатор, який був наділений всією повнотою влади, йому підпорядковувались губернатори п'яти областей-дистриктів; губернаторові дистрикту підпорядковувались окружні старости (крайсгавтмани); дорадчим органом Генерального Губернатора була рада, що складалася з найвищих урядовців губернаторського уряду). Генеральне Губернаторство творило окрему правову, фінансову, митну складову частину Німеччини.

Як тип німецької окупаційної влади, Генеральне Губернаторство було введено декретом Адольфа Гітлера 12 жовтня 1939 р³.

¹ Паньківський К. Роки німецької окупації. – Нью-Йорк–Торонто, 1965. – С. 11.

² Рідна земля. – 1941. – 30 листопада.

³ Рідна земля. – 1941. – 12 жовтня.

Столицею стало місто Краків. Територія Генерального Губернаторства спочатку поділялася на 4 області (дистрикти): Краків, Люблін, Радом, Варшава. З окупацією фашистськими військами західноукраїнських земель з'явилася п'ята область – Галичина. У свою чергу області складались з повітів на чолі – старостою. Повіти ділились на громади на чолі з вїйтом, який вирішував всі поточні справи разом з радою, що складалася з 5–10 місцевих громадян. Рішення про національність вїйтів чи ради приймала національна більшість громадян.

Щодо адміністративно-територіального поділу дистрикту Галичина, чисельного та національного складу населення. Дистрикт поділявся на повіти (крайзе) та округи (бецірки): 1. Бережани (Бережани, Бучач, Підгайці); 2. Городенка (Городенка, Товмач); 3. Городок (Городок, Яворів); 4. Дрогобич (Дрогобич); 5. Золочів (Броди, Золочів, Перемишляни); 6. Калуш (Долина, Калуш); 7. Камінка-Струмилова (Камінка-Струмилова, Радехів, Сокаль); 8. Коломия (Коломия, Косів, Снятин); 9. Львів-місто (дільниці: німецька, українська, польська, єврейська); 10. Львів-повіт (Бібрка, Жовква, Львів-повіт); 11. Рава Руська (Любачів, Рава Руська); 12. Самбір (Турка, Самбір); 13. Станіславів (Делятин, Надвірна, Рогатин, Станіславів); 14. Судова Вишня (Мостиська, Рудки, Судова Вишня); 15. Стрий (Жидачів, Стрий, Ходорів); 16. Тернопіль (Скалат, Тернопіль, Терехівля, Збараж)¹. З 1 липня 1943 р., інформувала своїх читачів “Станіславівське слово”², згідно з декретом державного секретаря Правління Генеральної Губернії, в дистрикті Галичина введено зміни адміністративно-територіального устрою та управління, запроваджено міські та повітові комісаріати. Міські комісаріати: Борислав для округи Дрогобич. Комісаріати: Станіславів, Коломия, Чортків, Тернопіль, Бережани і Рава Руська для округи такої самої назви. Повітові комісаріати для округи Львів-повіт: Жовква, Городок, Судова Вишня, Бібрка; для округи Стрий: Ходорів і Сколе; для округи Калуш – Долина; для округи Стані-

¹ Рідна земля. – 1941. – 23 листопада.

² Станіславівське слово. – 1943. – 28 березня.

лавів: Товмач і Надвірна; для округи Коломия: Городенка, Снятин і Косів; для округи Чортків: Бучач, Борщів, Заліщики і Копичинці; для округи Тернопіль: Теремовля, Скалат, Зборів і Збараж; для округи Золочів: Перемишляни і Броди; для округи Бережани: Рогатин і Підгайці; для округи Камінка-Струмилова: Радехів, Сокаль; для округи Рава Руська – Любачів.

На території Генерального Губернаторства в той час проживало 75 тис. німців, 4 млн. 28 тис. українців, 11 млн. 300 тис. поляків, 2 млн. 92 тис. євреїв, 90 тис. гуралів, 15 тис. білорусів, 6,5 тис. росіян¹. Тут же зазначалось, що церкви, які схильні до співпраці у справі розбудови Генерального Губернаторства, можуть сподіватися на державну підтримку. Особливо греко-католицька і православна, що вже виправдали покладені на них надії та сподівання. Щодо управління краєм, то всі керівні посади зайняли німці, але поряд з ними на пошті, залізничному транспорті, у судових установах і лісовому господарстві працювало багато ненімців. Так, на залізниці німецькі чиновники займали 8% посад, а на пошті на 3 тис. німецького персоналу припадало 14 тис. ненімців. Також зазначалося, що кожна нація в Генеральному Губернаторстві створила свою самоуправну організацію. Українці зорганізували Український Центральний Комітет.

Доповнюють інформацію про чисельність населення, адміністративно-територіальний устрій дані загального перепису населення на території Генерального Губернаторства, поміщені на сторінках “Рідної Землі” та її окружних доповнень². За статистичним обрахунком, тут проживало 14 млн. 853 тис. 798 мешканців, у тому числі 7 млн. 758 тис. 108 жінок та 7 млн. 85 тис. 690 чоловіків. За станом на 1 вересня 1943 р., Генеральне Губернаторство займало площу 145 тис. 180 кв. км., з 7-ма головними та 206-ма меншими містами і 17 тис. 365-ма селами.

¹ Рідна земля; Станіславівське слово; Тернопільський голос; Голос Підкарпаття; Чортківська думка. – 1942. – 9 серпня.

² Рідна земля. – 1943. – 19 грудня.

Найбільшою за площею була Галичина – 47 тис. 100 кв. км., друге місце займала Краківська область – 26 тис. 560 кв. км., третє – Радомська – 24 тис. 431 кв. км і найменшою була Варшавська область – 17 тис. 168 кв. км. Галичина перебувала також на першому місці за числом мешканців – 4 млн. 200 тис. 760, далі йшла Краківська – 3 млн. 482 тис. 124, Радомська – 3 млн. 396 тис. 968, Люблінська область – 2 млн. 72 тис. 543 мешканці.

З окупацією Східної Галичини змінилась правова ситуація. Правові відносини у краї спиралися на польське законодавство з німецькими доповненнями. На землях, заселених українцями, згідно з розпорядженням окупаційної влади, урядовою мовою судів поряд з німецькою була і українська мова. Так само і в місцевих адміністраціях. Це положення було закріплене розпорядженням генерального губернатора від 19 жовтня 1942 р., згідно з яким судовою мовою в Галичині визнано українську мову¹. Але, якщо 1/5 населеного пункту становило польське населення, в судовому засіданні могла використовуватись і польська мова. Подальша зміна правової ситуації пов'язана із зрівнянням правового статусу дистрикту Галичина із “старою частиною Генеральної губернії”. З приводу роковин включення області Галичина до Генерал-Губернаторства генерал-губернатор, райхсміністр доктор Франк заявив про зрівняння прав у ділянках торгівлі, ремесла, промислу, сільського господарства, власності. Причому “дальший благословенний розвиток послідує завдяки лояльній співпраці населення з німецькою владою. Німецька адміністрація на цьому терені має бажання і доручення ставитися до населення прихильно, але з такою самою рішучістю, з якою ми беремо в опіку лояльне населення цього терену, будемо поборювати всяку спробу спротиву проти введеного Великонімецькою правопорядку”².

Аналіз політико-правової ситуації в Східній Галичині за матеріалами часописів, порівняння їх з іншими документаль-

¹ Рідна земля. – 1941. – 12 жовтня; 1942. – 29 листопада.

² Рідна земля; Станіславівське слово; Тернопільський голос. – 1942. – 9 серпня.

ними записами періоду другої світової війни дає підстави стверджувати, що звинувачувати українське населення, його представників в органах влади в колабораціоналізмі є безпідставно. Як зазначив у мемуарах К. Паньківський: “Мала бути українська адміністрація, мала діяти лікарня, школа, крамниці, мали сіяти і збирати врожай, аби жити. Отож мала бути і своя адміністрація, яка боронила перед німцями права українців”⁴. Адже війна – це не тільки збройне протистояння воюючих сторін, це і життя мирного населення на окупованих територіях. Власне, через те, що управління у Східній Галичині здійснювалось через посередництво української адміністрації, становище українського населення краю у порівнянні зі Східною Україною чи Польщею було дещо краще. Зокрема, часопис “Рідна Земля” вже у перші місяці нового режиму писав: “Все німецьке урядування в Генеральному Губернаторстві ціхує міцна співпраця з місцевим населенням, в якому влада йде як на руку, та готова кожноразно помагати. Доволі згадати, що 700 тис. українців у дотеперішніх дистриктах Краків (на Лемківщині і Посянні), Люблін (Холмщина і Підляшшя) мали не тільки відповідну кількість середнього фахового та народного шкільництва, але й змогу свобідно організовувати читальні, кооперативи, тіловиховання, часописи і видавництво. За 2 роки існування Генерального Губернаторства піднялися українці, його мешканці, дуже високо в організації й освіті, і не диво, що вони завжди виявляли свою вдячність генерал-губернаторові Франкові, який часто розглядав українські справи та потреби в безпосередній зустрічі з українцями”².

Питання українсько-німецьких відносин звучали вже на одній з перших господарсько-політичних нарад у Львові, в якій взяли участь представники влади, суспільно-господарських установ, довірені державні особи на підприємствах та власники приватних підприємств. Губернатор дистрикту Галичина доктор Ляш, накресливши основи нового ладу в Європі, значну частину часу присвятив українсько-німецьким взаєминам і співпраці.

¹ Паньківський К. Роки німецької окупації. – С. 11.

² Рідна земля. – 1941. – 12 жовтня.

Між іншим він сказав: “Українці – це народ заприязнений з німецьким народом. Німецький народ кров’ю і грудьми свого вояка визволив уже велику частину Української території з-під кривавого більшовицького ярма. Коли б не знищено большевизму, то це було б катастрофою також і для українців. Тісна співпраця українського населення з нами у всіх ділянках і довір’я до нас німців – це необхідні передумови, для розв’язання українського питання. Деякі люди, особливо дехто з молодших, ширять різні неправдиві чутки, які могли б викликати в деякого безпідставні здогади й висновки”¹. Далі губернатор підкреслив, що приєднання Галичини до Генерального Губернаторства було продиктоване адміністративно-господарськими причинами. І наголосив, що німецьке керівництво не мало на меті шматувати живий організм українського народу політичними кордонами на дві частини, адже ніхто краще від німців не знає, що “кров належить до крові і ніяка границя його (народу – В.О.) не розділить”, а “українська справа наблизиться значною мірою до вирішення, коли в столиці України – Києві замайорять німецькі та українські прапори”. Губернатор також відзначив, що український народ ставиться до німецької влади з довір’ям, у чому він переконався під час візиту до митрополита графа Андрія Шептицького і на основі розмови з ним. Особливо сприяють добрим німецько-українським взаєминам поважні ділові громадяни.

Не змінилась політична лінія німецької адміністрації і після призначення новим губернатором дистрикту Отто Вехтера. Перед від’їздом з Кракова, де Вехтер був губернатором, він прийняв провідника Українського Центрального Комітету професора Володимира Кубійовича та представника Українського Допомогового Комітету Загайкевича, які висловили губернаторові подяку за його ставлення до українців та просили подальшої прихильності². О. Вехтер відповів згодою йти назустріч українцям Галичини, якщо вони співпрацюватимуть з владою.

¹ Рідна земля. – 1941. – 19 жовтня.

² Рідна земля. – 1942. – 8 лютого.

І зазначив, що народи Європи, котрі знаходяться в просторі, за який іде боротьба, мусять усіма силами співпрацювати в його відбудові, якщо вони вже не в стані брати чинну участь у тих визвольних змаганнях. Визначаючи завдання німецької адміністрації під час візиту в дистрикт Галичина, Ганс Франк у свою чергу заявив: "Завдання Генерального Губернаторства не полягає в продовжуванні польських традицій в цій області, це тільки державна німецька форма, яка не хоче в ніякім випадку вести національного винищування і не хоче забирати народам на тих землях можливість культури і релігійного розвитку"¹.

Квінтенсенцією матеріалів, опублікованих на сторінках "Рідної землі" та їх окружних доповнень, що стосувались питання українсько-німецьких відносин, була замітка з приводу роковин прилучення Галичини до Генеральної Губернії². У ній відзначалося, що після короткотривалого управління краєм військовими вся влада перейшла в руки цивільної адміністрації, а 1 серпня 1941 р. територія між Сянам і Збручем ввійшла до складу Генеральної Губернії. Одним із головних факторів, що вирішив долю Галичини на подальші 22 місяці другої світової війни, був фактор входження краю в недалекому минулому до складу Австро-Угорської імперії, наступницею якої проголосила себе нацистська Великонімеччина. Важливу роль зіграли і господарські чинники. Наслідком українсько-німецької взаємодії на окупованих територіях Східної Галичини стало поширення діяльності заснованого в Кракові Українського видавництва та перенесення його осередку до Львова, становлення мережі українських шкіл (народних, середніх, загальноосвітніх, фахових), пожвавлення мистецького, літературного і, особливо, релігійного життя, яке особливо сильно пригнічувалося в роки більшовицької окупації.

Не залишився поза увагою "Рідної Землі" також і процес формування органів української влади. Навколо даної проблеми існує маса вимислів та ідеологічних кліше. За сприятливих

умов всі українські установи та організації, що виникли в умовах окупації, і, само собою зрозуміло, українські чиновники, які пройшли в них своєрідний вишкіл управління, стали б на службу українській державі. Одним із таких органів у рамках німецького адміністративного управління краєм була українська поліція, що почала виникати після ліквідації більшовицької влади і яка поряд з німецькою військовою адміністрацією підтримувала правопорядок. Згодом вона припинила своє існування і була реорганізована в допоміжну поліцію, котра формувалася з числа молоді, що пройшла курси в Поліційній школі у Львові. Перший випуск відбувся в кінці січня 1942 р. Школу закінчило 186 чоловік. З середини лютого почався другий трьохмісячний курс підготовки кандидатів "цього важкого, але водночас важкого звання"¹.

Особливе місце в політичній структурі Східної Галичини в складі Генеральної Губернії належить Українському Центральному Комітету, що виник у травні 1940 р. в Кракові та мав репрезентувати інтереси українського населення перед німецькою владою². Український Центральний Комітет діяв паралельно з польською "Глувною Радою Опекунчою" та єврейським комітетом "Ідіше соціяле Зельботгільфе" (Єврейська суспільна самопоміч). З цього приводу часописи "Рідна земля", "Станіславське слово" і "Тернопільський голос" писали, що завданням УЦК було "від основ відбудувати та підносити культурне, господарське та національне життя" також і на галицьких теренах³.

За згодою німецької окупаційної адміністрації у Львові на початку 1941 р. було утворено Український Краєвий Комітет, початковим завданням якого було організувати всіх українців Галичини згідно з новими вимогами в рамках Українського Центрального Комітету. Після затвердження статуту губернатором Галичини найважливішим напрямком роботи

¹ Рідна земля. – 1942. – 15 грудня.

² Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії, 1939–1941. – Чикаго, 1975. – С. 85.

³ Рідна земля; Станіславське слово, Тернопільський голос. – 1942. – 2 серпня.

¹ Рідна земля. – 1941. – 2 листопада.

² Рідна земля. – 1942. – 9 серпня.

проводу УКК стали питання культурного відродження. З метою реалізації інших важливих завдань, а саме: "1) упорядкувати своє життя, щоб забезпечити народові якнайбільш надійного розвитку; 2) якнайбільш успішно допомагати німецькому народові в його боротьбі з большевизмом, яка рівночасно є нашою боротьбою, з найстрашнішим ворогом України", Український Краєвий Комітет закликав національно-патріотичні сили до єдності: "Не можемо дозволити собі на те, щоб роздроблювати і розтрачувати національну енергію, творячи безліч товариств і організацій, що існували за Польщі"¹. Таким чином, організатори УКК бачили його як єдину українську організацію в Галичині, поза котрою не повинні існувати інші.

Організаційна структура Українського Краєвого Комітету вимагали в себе: 1. Організаційний відділ, який забезпечував організацію мережі комітетів на території краю; 2. Відділ культурної праці (займався культурно-освітніми питаннями); 3. Шкільний відділ (опікувався шкільними справами); 4. Відділ суспільної опіки та праці (займався суспільною допомогою); 5. Господарський відділ (мав завданням співпрацювати з державними господарськими урядами з метою охорони господарських інтересів українських громадян-членів УКК); 6. Відділ молоді (відав питаннями молодіжних організацій та фізичного та духовного виховання підростаючого покоління); 7. Фінансовий відділ (дбав про кошти, організовував збирання національних вкладів та збірок).

Крім центрального проводу УКК, були створені повітові делегатури, а в кожному селі Комітет мав свого мужа довір'я. Внутрішня структура організації будувалась на основі авторитарності при збереженні здорових елементів народо-владдя: "Всі уряди і становища в Українському Краєвому Комітеті позначаються згори, їх іменує Голова Українського Комітету чи то пак із його доручення підлеглі йому органи, але при тім провід Комітету завжди старається вислухати теж і опінію низів, щоб усі уряди були обсяжені людьми, які мають

обостороннє довір'я". Всі, хто вступили в члени Комітету, мали сплачувати на його користь національний податок, оскільки це розглядалось як фінансування національного життя.

Кость Панківський, голова УКК, на сторінках часопису "Рідна земля" зазначив: "Є такі хвилини в житті народу, від яких залежить його доля на довгі часи. І таку хвилину якраз переживаємо. Що ж треба нам робити? Сповнити свій обов'язок супроти нашого народу й Батьківщини. Плакаймо єдність серед народу. Не сміє бути між українськими людьми брато-вбивчої війни. Незгода наших провідників унеможлиблювала єдність проводу. Непорозуміння між народними низами і верхами використовували наші відвічні вороги"¹.

Під керівництвом провідника Володимира Кубійовича, його заступника Костя Панківського та генерального секретаря Василя Глібовицького процес оформлення Українського Центрального Комітету, як єдиного організаційно-представницького осередку для всього Генерального Губернаторства, завершився наприкінці зими 1942 р. Вже з 1 березня 1942 р. УЦК проводив свою діяльність через посередництво двох головних відділів – у Кракові (вул. Зелена, 20) та у Львові (вул. Паркова, 10), а для полегшення своїх справ на території райху мав своє представництво у Берліні².

Визначаючи завдання окружних комітетів і делегатур у воєно-політичних умовах осені 1942 р. провід Українського Центрального Комітету зазначив, що нова дійсність вимагала від українців "створення таких організаційних форм нашого національного життя, які відповідали б новим обставинам та разом зберігали б і розбудовували творчі прояви українського національного духа. Тому повстали в нас Українські Комітети, звершені Українським Центральним Комітетом з Провідником на чолі. Ця нова організаційна схема українського збірного життя означає рішучий розрив з демократично-ліберальною і партійницькою системою організації публічного життя. На-

¹ Рідна земля. – 1942. – 7 січня.

² Рідна земля. – 1942. – 8 березня.

¹ Рідна земля. – 1942. – 4 січня.

томість вводить вона засаду особистої відповідальності та зосередження провду нашого життя в одному осередкові – Українському Центральному Комітетові”¹. Головним завданням УЦК надалі залишалося керівництво всіма проявами організованого українства, сприяння його розвитку, представництво та посередництво між українським населенням і владою. Реалізації цих завдань мав сприяти фактор активної участі в діяльності комітетів, делегатур, мужів довір’я широкого загалу, масове членство, а також сумлінна сплата податку для покриття всіх національних потреб, якими опікувався Український Центральний Комітет. На сторінках “Рідної землі”, “Станіславівського слова”, “Голосу Підкарпаття”, “Тернопільського голосу”, “Чортківської думки” знаходимо широку інформацію про практичну діяльність Українського Центрального Комітету та Українського Краєвого Комітету. Зокрема, подавалися відомості про окружні з’їзди українських комітетів у Золочеві, Тернополі, Чорткові, про збирання пожертви книжок для читальень-бібліотек, яку проводив відділ культурної праці УЦК серед українських громадян, установ, шкіл, про проведення всенародних збірок коляди на потреби українського національного життя.

В українській та зарубіжній історіографії неоднозначну оцінку отримала та сторона в діяльності Українського Центрального та Краєвого Комітетів, яка зв’язана зі створенням Стрілецької дивізії “Галичина”. Аналіз опублікованих джерел та історичних досліджень дає підстави стверджувати, що дивізія “Ваффен СС” “Галичина” постала як українська збройна сила для боротьби з більшовицькою армією². Із спогадів К. Паньківського дізнаємось, що, незважаючи на чітко визначену мету формування дивізії, вона отримала неоднозначну оцінку серед українських політичних сил: “Вже з перших днів після проголошення почалась також агітація проти того, щоб іти до диві-

¹ Рідна земля; Станіславівське слово; Тернопільський голос; Голос Підкарпаття; Чортківська думка. – 1942. – 20 вересня, 24 травня, 1 листопада, 27 грудня; 1944. – 2 січня.

² Див.: Топальчук Ю. Енциклопедія українознавства або життя Володимира Кубійовича // Аксіоми для нащадків. – Львів, 1992. – С. 403–415; Українська дивізія “Галичина”: Історико-публіцистичний збірник. – Київ-Торонто, 1994. 208

зії, що більше, проти самої ідеї дивізії. Большевики були, без сумніву, за кулісами кожної акції, що була проти них, але весною 1943 року вони не мали поважніших впливів серед нашого громадянства. Дійсна акція йшла з боку бандерівців. Почався галас – мовляв – дивізію творять інтервентціоністи, люди, які шукають собі у німців кар’єри й наживи коштом крові своїх земляків. Появились листочки проти дивізії, в яких уміло використовувано всі слабкі місця і труднощі дивізії, перед усім факт, що дивізія мала бути німецькою частиною, в німецькому мундирі, під німецьким командуванням... Знецінювано вартість німецького військового вишколу, підкреслюючи вартість партизанки. В німецьких колах, зокрема в оточенні губернатора, появилися панічні настрої. Що ж буде, коли справа покінчиться невдачею? Щоб протидіяти і успокоїти німців затревожена ВУ (військова управа дивізії СС “Галичина”) видала вже в травні інформаційний заклик про формування галицької дивізії”¹.

На сторінках часописів “Рідна земля”, “Станіславівське слово”, “Голос Підкарпаття”, “Тернопільський голос”, “Чортківська думка” знайшли відображення всі найголовніші події від часу публікації оголошення про формування стрілецької дивізії СС “Галичина” аж до формування та участі у бойових діях². 2 травня 1943 р. тижневики повідомляли про урочистий акт у приміщенні уряду губернатора Галичини з нагоди створення дивізії: “28 квітня 1943 року раннім ранком у Львові незвичайна новина. Оце до залі засідань палати намісника при вулиці Дистрикту, число 14 сходяться представники уряду, партії, війська, поліції та члени УЦК, також голови УОК і представники преси”. О 9.25 зранку в залі засідань з’явився губернатор Отто Вехтер. Серед почесних гостей був і відомий український генерал Віктор Курманович. У своїй промові з нагоди початку формування дивізії О. Вехтер відзначив, що, задовольняючи подання

¹ Паньківський К. Військові справи. Дивізія Галичина // Українська дивізія “Галичина”. – С. 40.

² Див.: Рідна земля; Станіславівське слово; Тернопільський голос; Голос Підкарпаття; Чортківська думка. – 1943. – 2, 9, 16, 23, 30 травня, 20 червня, 25 липня, 19 вересня, 31 жовтня; 1944. – 6, 27 лютого; 5, 12 березня. 209

райхсфюрера СС, А. Гітлер дав згоду на віськове з'єднання добровольців з галицьких українців. Шеф уряду Генерального Губернаторства Бауер привітав представників уряду, партій, війська, поліції, старшин колишньої австрійської армії та УГА, і особисто міністра внутрішніх справ Генерального Губернаторства Льозаннера, генерала поліції Каумана, провідника УЦК професора Володимира Кубійовича та генерала Віктора Курмановича з цією подією. Було зачитано лист колишнього командувача II-го корпусу УГА генерала Кравса з привітанням та побажанням успіхів у розпочатій справі.

Часописи помістили виступ провідника УЦК В. Кубійовича, який, зокрема, сказав: "Сьогодні для українців Галичини справді історичний день, бо нинішнім державним актом здійснюється одна з найщиріших бажань українського народу – зі зброєю в руках взяти участь у боротьбі з большевизмом. На таких переконаннях спиралося наше активне відношення до співпраці з німецькою владою: всі верстви народу сповняли все, що було можливе. Я згадую добровільний виїзд до Німеччини сотень тисяч робітників, свідомо обов'язку здачу різних контентентів, збірку зимових речей для німецької збройної сили, поважні грошові пожертви на воєнні цілі, готовність творчої праці членів нашої спільноти, які у верстаках, фабриках, бюрох і урядах працювали для перемоги, освідомчу працю української інтелігенції, що викликала в широких верствах розуміння конечности великих потреб". У своїй промові член Військової управи стрілецької дивізії СС "Галичина" Михайло Хропов'ят зауважив: "Український народ і вся українська молодь невимовно вдячні Вам (Губернатору) за те, що Ви даєте нам змогу помститися за мільйони невинних жертв, замучених НКВД в Сибірі, або вигублені зорганізованим голодом". Інший член новоствореної Військової управи о. Василь Лаба, виступаючи поставив риторичне запитання "Чому маємо радіти в цей важкий час?" і дав відповідь: "Бо за згодою фюрера Великонімеччини ми дістаємо змогу створити стрілецьку дивізію. А це воскресіння Української Галицької Армії... Ми дістаємо змогу взяти участь у боротьбі з большевизмом. Це єдиний засіб здобути волю".

Після виступів об 11.15, пройшовши львівськими вулицями – Дистрикту, Бернадинська площа, Адольфа Гітлера, Казимирівською і Терновою, оточених кордоном української поліції, губернатор Вехтер прибув до архікафедрального храму Юра, де високопреосвящений кир Йосип Сліпий разом із криштоляном о. Романом Лободичем і о. Гавріїлом Костельником під хоровий спів, диригований Северином Супруком, відправив архіерейську службу Божу.

Вже перші дні з часу проголошення акту про формування "Галичини" дали сотні добровольців. З цього приводу часопис "Рідна земля" та його окружні відгалуження писали: "З нагоди маніфестаційного зібрання українських комбатантів, що відбулися у залі Інституту Народної творчості у Львові 2 травня, після його закінчення почався зараз таки у другій залі набір добровольців до СС Стрілецької Дивізії Галичина. Перший заголосився провідник Українського Центрального Комітету професор Володимир Кубійович, вся військова Управа, керманічі культурних і господарських установ, а в кінці понад сто комбатантів". О 14 годині 2 травня в приміщенні магістрату на першому поверсі в кімнаті під числом 29, почала працювати набірна комісія. Вже перед початком набору біля магістрату чекала група юнаків. На відкриття урядової набірної комісії прибули провідник УЦК В. Кубійович, посадник Степан Біляк та всі члени Військової управи. Першим добровольцем став студент Пикус. За повідомленнями, що поступали до органів влади, набір з великим успіхом проходив як у Львові, так і у краї в цілому. До лав дивізії масово зголошувались старшини, підстаршини, вояки.

Повідомляли часописи і про призначення губернаторським урядом Віктора Курмановича почесним головою Військової управи "Галичин". В урочистому засіданні, яке відбулося 4 травня об 11 годині, взяли участь, крім губернатора Вехтера, шеф уряду Генерального Губернаторства Бауер, полковник Бізанц, отаман Лянт, керівник уряду пропаганди Вергуд, уповноважений шефа преси в Галичині Георг Леман, представники військової управи – сотник О. Навроцький, Є. Пиндус, Ю. Крохма-

люк і кореспонденти львівської української преси. Наголошувалося, що призначення Курмановича – це символ продовження боротьби з більшовизмом під проводом українського генерала.

Незважаючи на те, що у багатьох випадках німецька окупаційна влада ігнорувала УЦК, В. Кубійович виступив з відозвою до громадян і молоді у справі творення стрілецької дивізії “Галичина”. Її опублікували і на сторінках “Рідної землі”, “Станіславівського слова”, “Голосу Підкарпаття”, “Тернопільського голосу”, “Чортківської думки”: “Українська молоде! З особливою увагою звертаюся до тебе і закликаю тебе вступати до СС Стрілецької Дивізії Галичина. Українські громадяни! Час вичікувань, час повних утом і страждань скінчився. Настала велика пора збройного чину і для нашого народу. Поруч геройської армії Великонімеччини та добровольців інших Європейських народів виступаємо і ми до святої боротьби проти найбільшого нашого національного ворога та смертельної загрози всього культурного людства”.

Помістили часописи і звернення до старшин та стрільців УГА, української молоді почесного голови Військової управи, прославленого генерала Віктора Курмановича, який підкреслив, що “почесна служба в СС Стрілецькій Дивізії Галичина це не лише нагода, але обов’язок. Вступаючи свого часу в ряди геройської УГА, ми присягали боротися до остаточної перемоги над нашим ворогом. Тоді ми того не довершили, бо не могли, сьогодні можемо, тому мусимо. Коли я слухав промови в історичний день 28 квітня 1943 року, коли читав відозви розліплені на мурах наших міст, я не міг опанувати однієї сумної думки: Чому цей великий день застав мене 67-річним старцем. Але вірю, що Ви всі, які ще в силі стримати в руках кріс, всі як один станете під гордий стяг цієї дивізії”.

У численних зверненнях до зброєдатної молоді Галичини відзначалося, що кожний вояк дивізії отримує обмундирування, платню, харчування і забезпечення на рівні з німецькими солдатами. Релігійною опікою добровольців займатимуться українські духівники. Добровольці Дивізії носитимуть свою крайову відзнаку – лев з трьома коронами. Ці три корони взя-

то з австрійського герба Галичини, який впроваджено в часи Марії Терезії разом із галкою, іншим галицьким гербом.

Після урочистостей, багаточисельних закликів про вступ у дивізійні ряди, проведення організаційних заходів, розпочався процес формування дивізії. На мурах міста Львова з’явилися оголошення набірної комісії до стрілецької дивізії СС “Галичина” за підписом полковника Альфреда Бізанца (за Військову управу) та міського старости Гелера. До дивізії приймалися добровольці з числа галицьких українців, у тому числі всі колишні старшини незалежно від віку, що служили в якій-небудь армії, а також всі чоловіки, які не були на службі, 1908–1925 років народження.

Перші дні роботи набірних комісій показали, що ідея творення дивізії знайшла широку підтримку серед українського населення краю, у першу чергу серед молодих людей. Наприклад, у комісіях міста Львова молодь становила 90 відсотків усіх зголошених добровольців. З приводу перших днів набору часописи зауважили: “Закінчуються перші етапи приготувань до творення СС Стрілецької Дивізії Галичина. Край виявив своє відношення до цієї справи величавими святкуваннями, масовими маніфестаціями, діловими нарадами з масовим зголошенням добровольців до набірних комісій”. У багатьох містах і селах майже всі зброєдатні українці зголосилися як добровольці до дивізії: “Є цілі волості (як Мислятичі на Мостищині), де до Галицької Дивізії зголосилися всі здорові українські чоловіки народжені між 1908–1925 роками”.

Спостерігалось також масове зголошення добровольців зі Снятинщини, Бережанщини, Підгаєчини, Немирівщини, Равщини, Сокальщини, Кам’яниччини. Траплялися й унікальні випадки. Так, у набірному пункті Львів-повіт зголосилася пані Олена Яремович разом із двома синами – Романом, студентом політехніки, та Юрком, учнем 8-го класу гімназії. Чоловік пані Олени, колишній старшина УГА, а на той час посадник м. Бережан Володимир Яремович повідомив дружину телеграмою, що він теж вступив до дивізії. Тому родина Яремовичів здала в оренду за 50 відсотків прибутків свої підприємства (мистецькі

майстерні, крамниця мистецьких виробів), а також передала на час війни своє житло іншій родині. Часописи зробили такий висновок: "Цей факт доказує, що славні традиції УГА не вмирають – діти хочуть ділити свою славу зі своїми батьками".

Під час формування дивізії, ясна річ, виникли певні труднощі. Акція набору добровольців викликала посилену контрпропаганду, яка мала за мету не допустити успіху. "Свою пропаганду ведуть наші вороги усно і при допомозі летючок, а щоб відвернути від себе увагу і легше досягнути свою ціль, вживають української мови... Так тепер... вони кажуть, що набір добровольців це не є набір до війська, лише на роботу до Німеччини. Кажуть теж, що всіх, хто зголоситься до дивізії, везуть до таборів, а навіть вимордують, що не вишколеним кинуть у бій. Страшать людей, що коли прийдуть більшовики, то будуть мститися на родичах тих, хто зголосився добровольцем". Однак жодна ворожа пропаганда не могла похитнути щирих українських патріотів, які мали одну мету: "Це добро і краща майбутність нашого народу. Цього нам ніхто не подарує – це мусимо вибороти собі власною кров'ю. Адже більшовизм не змінився і не зміниться ніколи та українському народові не ждати від нього нічого доброго". З метою протидії ворожій агітації та пропаганди проти дивізії уповноважені Військової управи в округах при українських окружних комітетах розвернули широку роз'яснювальну роботу.

Повідомляли часописи і про іншу проблему. Багато добровольців, що перебували на важливих ділянках суспільного виробництва, залишили своє місце праці та зголосилися до служби у війську. До них звернувся провідник Українського Центрального Комітету й попередив, що їх не приймуть без дозволу їхніх начальників, проте "вони не будуть теж покарані, якщо до 15 травня зголосяться знову до служби у своїх відділах і будуть вижидати приписаного переносу до Стрілецької Дивізії СС Галичина. Хто не вернеться, підпадає важким за втечу зі Служби Батьківщині призначеним карам, які конечні, щоб зберегти порядок і дисципліну, як також повагу до організації, що служить Великій Батьківщині".

У неділю 18 липня 1943 р. перша група добровольців відбула на вишкіл: "Неділя 18 липня впишеться великими буквами в історію Галицької області, а в ході цієї світової війни значить для Галичини етапно важливу дату: того дня столиця нашої області прощала перші відділи добровольців СС Стрілецької Дивізії Галичини старшин, підстаршин, стрільців, що від'їжджали на військовий вишкіл... У маніфестації взяли участь коло 50 тисяч людей".

З часу утворення дивізії розгорнулась кампанія збору коштів для її підтримки. Наприклад, пройшов великий радіоконцерт, присвячений дивізії, що відбувся 15 вересня і до якого була приурочена збірка коштів. На потреби дивізії у Львові зібрали 433368 злотих, у Станіславові – 348318, у Тернополі – 318158, у Стрию – 301 060, у Дрогобичі – 130000, Раві Руській – 127000 та дещо менші суми в інших округах, а разом близько двох мільйонів злотих.

Починаючи з осені 1942 р. в часописах з'являється спеціальна "Стрілецька сторінка", присвячена будням стрілецької дивізії "Галичина". Тема дивізії не сходить зі сторінок "Рідної землі", "Станіславівського слова", "Голосу Підкарпаття", "Тернопільського голосу", "Чортківської думки" аж до останніх днів їхнього виходу. Зокрема, часописи повідомляли про ставлення німецької влади та українського населення до "Галичини" та мети її створення. Виступаючи на мітингу 30 січня 1944 р., проведеного з приводу приїзду генерал-губернатора Франка, мати добровольця пані Галквич сказала: "Ми вислали синів і чоловіків до Збройних сил СС для боротьби проти большевиків за українську справу". Визначаючи свою особисту позицію та позицію німецької влади щодо українців та дивізії Франк заявив: "Щастя Німеччини – це щастя українців, щастя українців – це щастя Німеччини". Не залишилась поза увагою тижневиків і поява 22 лютого 1944 р. перших українських частин у Галичині, що після завершення вишколу "вже як справжні вояки відходять на фронт".

У той час, коли позиції німецького командування на радянсько-німецькому фронті значно похитнулись, а радянські війська

вели наступ на всіх напрямках, часописи помістили звернення до вояків дивізії та української молоді, в якому визначили мотив діяльності кожного українського патріота в умовах, що склалися: "Добровольці! Українська молоде! У хвилину, коли більшовицька навала підступила до кордонів Галичини, а її передвісники – партизанські загони – нападають вночі з лісу на окремі села та несуть смерть безборонному населенню, мордують жінок, дітей і старців, українські добровольці Стрілецької Дивізії Галичина вперше одже вступають у бій проти більшовизму – жорсткого ворога українського народу. Вишкolenі найкращими військовими інструкторами, озброєні наймодернішою зброєю, сцілені залізною дисципліною добровольці Стрілецької Дивізії Галичина, як повновартні вояки йдуть у бій за кращу долю-волю свого народу і цілої Європи. Українські добровольці знають, що перемога більшовизму – це смерть українського народу".

Помістили часописи і повідомлення про бойове хрещення дивізії "Галичина" під Бродами та перші жертви, зокрема, про похорон 2 березня 1944 р. двох стрільців Олекси Бобака та Романа Андрійчука зі Станіславова, на яких були присутні губернатор Галичини Вехтер, представники Військової управи на чолі з полковником Бізанцем, шеф пропаганди Вергуц та представники Українського Центрального Комітету.

Переглянувши та опрацювавши матеріали, опубліковані на сторінках тижневиків "Рідна земля", "Станіславівське слово", "Голос Підкарпаття", "Тернопільське слово", "Чортківська думка", котрі тією чи іншою мірою стосувалися стрілецької дивізії СС "Галичина", можемо сміло зробити висновок, що процес її формування значною мірою визначав політичну ситуацію в краї. При цьому слід погодитися з думкою В. Кубійовича, висловленою на сторінках "Вістей братства колишніх вояків 1-ї УД УНА" з нагоди десятої річниці катастрофи під Бродами: "На закінчення треба піднести, що ті українці, які доклали рук до зорганізування Дивізії, мали на меті виключно український інтерес. В їх розумінні українська нація вимагала організації більшої української одиниці, як зачатку Української армії, і за це треба

було німцям платити. До справи Дивізії підходили вони не так з сентиментом, як із зимним політичним розрахунком"¹.

Не залишалося поза увагою часописів культурне життя краю², найбільш толероване окупаційною владою. Розвиток української культури в Східній Галичині в складі Генеральної Губернії носив яскраво виражений політичний підтекст, оскільки сприяв збереженню національної самосвідомості, будив прагнення самостійно вирішувати свою долю. У значній мірі цей розвиток був можливий лише в рамках Українського Центрального Комітету, єдиної всеукраїнської організації краю. УЦК не лише керував усім національним життям, в першу чергу, господарським і культурним, але й репрезентував українців перед німецькою владою.

З метою посилення культурно-освітньої діяльності, організації різних курсів, бібліотек, драматичних гуртків, а також сприяння піднесенню загального культурного рівня в усіх ділянках суспільних відносин Український Центральный Комітет створив на галицьких землях мережу українських освітніх товариств, що мали продовжити традиції довоєнних "Просвіт": в економічній сфері ("Сільський господар"); виховання молоді (курени молоді брали на себе те, що колись робили "Пласт", "Луг", "Сокіл", "Січ"); тіловиховання (спортивні гуртки); жіночих секцій (колишній "Союз Українок", "Гуртки сільських господинь"). Наголошувалося також, що "хоч українські освітні товариства повстали переважно з переорганізацією читалень "Просвіти", то наслідком поширення їх діяльності ... покладено не тільки на читальняну, культурно-освітню роботу, але також і на суспільно-громадянське вироблення та на збільшення громадянської активності членів. УОТ повинні скріплювати в усіх верствах українського населення почуття національної свідомості і єдності та правильне розуміння теперішньої українсь-

¹ Кубійович В. Початки Української дивізії "Галичина" // Українська дивізія "Галичина". – С. 21.

² Див.: Рідна земля; Станіславівське слово; Тернопільський голос; Голос Підкарпаття; Чортківська думка. – 1942. – 23 серпня, 13 вересня, 18 жовтня, 1943. – 5 вересня, 12, 19 грудня.

кої діяльності на тлі рішальних і кривавих змагань за краще майбутнє Європи й тим самим українського народу”.

Інформуючи читачів про практичну діяльність Українських освітніх товариств, часописи відзначали, до “в кожному селі зорганізовано Українське освітнє товариство, основано бібліотеку, драматичний гурток та інші секції, які повели жваву працю. За 2 роки видно великі успіхи на тому полі”. Одначе поряд із тим зверталася увага на проблемах організаційного плану: “Є ще в нас батьки, які нерадо пускають дітей до читальні, мовляв шкода часу на сидження в читальні, краще хай вдома щось зробить”.

З приводу запровадження Дня української культури тижневики опублікували звернення Українського Центрального Комітету, в якому, зокрема, відзначалося: “Грудень цього року (1943 – В.О.) призначений на влаштування “Дня Української культури”. В тому часі відбудуться у всіх містах, містечках, селах, концерти й академії під час яких наш нарід віддасть шану працівникам культури та подвижникам наступу в усіх ділянках національного життя. Одночасно ведеться завдання за дозволом влади грошових пожертв на культурні потреби”.

Читачі також були проінформовані про відзначення 8 грудня 1943 р. дня заснування товариства “Просвіти” та перебрання цієї дати за святкову й культурно-освітньою організацією УЦК – Українським освітнім товариством; про оголошення відділом культурної праці УЦК грудня місяцем української культури і місяцем всеукраїнської збірки фонду на її потреби; про відправу 7 грудня богослужіння за померлих і знищених більшовиками просвітян у Преображенській церкві, в якому взяли участь представники УЦК, Українського комітету міста Львова, члени колишнього Головного відділу і працівники колишніх товариств “Просвіта” у Львові, колишній заступник голови “Просвіти” О. Терлецький та всі голови львівських установ, львівське громадянство. На сторінках часописів знаходимо інформацію про відкриття 6 жовтня 1942 р., згідно з розпорядженням Генерал-губернатора Франка від 24 вересня 1942 р., у Львові Інституту

ім. Т. Шевченка, що мав вести наукові дослідження в галузі українознавства і продовжити традиції Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Безпосередніми завданнями Інституту, як наукового закладу, було дослідження всіх аспектів українського життя, сприяти розвитку української науки, досліджувати німецько-українські відносини, публікувати та поширювати наукові праці вчених новоствореної інституції. Інститут утримувався на кошти Генерального Губернаторства, а його правовий статус і внутрішня організація регулювалися відповідним статутом, проголошеним у день відкриття.

Загалом опублікованому на сторінках газет “Рідна земля”, “Станіславівське слово”, “Голос Підкарпаття”, “Чортківська думка” можна довіряти. У цьому легко переконатися, порівнявши газетні відомості з архівними документами і з результатами неупереджених наукових досліджень. Процес політичного розвитку Східної Галичини в умовах нацистської окупації надзвичайно складний і неоднозначний, а тому потребує глибокого історико-порівняльного та історико-синтетичного аналізу. Адже, наприклад, поза увагою часописів залишилася національно-визвольна боротьба ОУН і УПА, висвітлення репресивних заходів німецького окупаційного режиму щодо населення. Водночас це ще більше підкреслює цінність вказаних джерел, які дають прекрасну нагоду простежити механізми взаємодії та співжиття населення окупованих територій України з окупаційною владою. Проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що політичний розвиток, розвиток політичної думки в Східній Галичині в складі Генерального Губернаторства був спрямований на відродження української державності, консолідацію українських політичних сил, без чого не могло й бути мови про ефективну боротьбу за ідею Української Самостійної Соборної України. Відсутність такої консолідації була однією з головних причин поразки національно-визвольних змагань українського народу в роки другої світової війни.